

ПАХОМОВ І.В.,
старший викладач кафедри педагогіки,
психології та менеджменту
Білоцерківського інституту неперервної
професійної освіти ДЗВО «Університет
менеджменту освіти» Національної
академії педагогічних наук України
(м. Біла Церква, Київська область)

СМИСЛОЖИТТЄВІ ОРІЄНТАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

Смисложиттєві орієнтації здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти (далі – П(ПТ)О) визначалися нами за методикою «Тест смисложиттєвих орієнтацій» Д.О. Леонтєва. В якості досліджуваних виступали 53 особи, які здобувають П(ПТ)О у навчальному центрі при Білоцерківській виправній колонії (м. Біла Церква, Київська область).

Тест смисложиттєвих орієнтацій Д.О. Леонтєва складається з двадцяти симетричних шкал-питань, які складаються з пари цілісних альтернативних речень з однаковим початком. Методика кількісно вимірює наявність мети життя і дозволяє діагностувати ступінь екзистенційного вакууму, суб'єктивного відчуття втрати сенсу життя, яке є наслідком екзистенційної фрустрації. В результаті дослідження факторної структури тесту смисложиттєвих орієнтацій Д.О. Леонтєвим та іншими було встановлено, що усвідомленість життя не є внутрішньо однорідною структурою. На їх думку, виділені ними фактори являють собою складові смислу життя особистості.

Показники тесту включають загальний показник усвідомленості життя, а також п'ять шкал, які відображають три конкретні смисложиттєві орієнтації та два аспекти локусу контролю. Шкала «Цілі в житті» характеризує цілеспрямованість, наявність або відсутність цілей у майбутньому, які надають життю усвідомленість, спрямованість та перспективу. Шкала «Процес життя» визначає інтерес та емоційну насиченість життя, задоволеність ним, сприйняття процесу життя як цікавого, емоційного насиченого та наповненого змістом.

Шкала «Результативність життя» характеризує задоволеність самореалізацією, оцінку пройденого життя, відчуття його продуктивності та змістовності. Шкала «Локус контролю – Я» характеризує уявлення про себе як про сильну особистість, яка має достатню свободу вибору, щоб побудувати життя у відповідності з власними цілями та уявленнями про її зміст, контролювати події власного життя. Шкала «Локус контролю – життя» відображає переконаність в тому, що людина здатна контролювати власне життя, вільно приймати рішення і втілювати їх в життя, а також в тому, що життя людини підвладне свідомому контролю.

Таким чином, тест смисложиттєвих орієнтацій дозволяє оцінити джерело сенсу життя, який може бути знайдений у майбутньому (цілі), у теперішньому

(процес) або у минулому (результат), або у всіх трьох складових життя.

Дослідження показало, що майже всі здобувачі П(ПТ)О мають низький рівень смисложиттєвих орієнтацій: за шкалою «Цілі в житті» - 100,0%, «Процес життя» - 100,0%, «Результативність життя» - 98,1%, «Локус контролю-Я» - 56,6%, «Локус контролю-життя» - 100,0% та «Усвідомленість життя» - 81,1%. Середній рівень смисложиттєвих орієнтацій постерігається лише у незначній частки їх за шкалами «Результативність життя» (1,9%), «Локус контролю-Я» (43,4%) та «Усвідомленість життя» (18,9%). Це свідчить про низький рівень у переважної їх більшості цілеспрямованості, цілей у майбутньому, інтересу та емоційної насиченості життя, задоволеності ним, сприйняття процесу життя як цікавого, емоційного насиченого та наповненого змістом, незадоволеність самореалізацією, негативну оцінку пройденого життя, відчуття його непродуктивності та незмістовності. Також для них характерні уявлення про себе як про слабку особистість, яка не має достатньої свободи вибору, не здатна побудувати життя у відповідності з власними цілями та уявленнями про його зміст, контролювати події власного життя. Вони переконані в тому, що людина не здатна контролювати власне життя, вільно приймати рішення і втілювати їх в життя, а також в тому, що життя людини не підвладне свідомому контролю.

Таким чином, майже всі здобувачі П(ПТ)О мають низький рівень смисложиттєвих орієнтацій за більшістю шкал: «Цілі в житті», «Процес життя», «Результативність життя», «Локус контролю-життя». Середній рівень смисложиттєвих орієнтацій постерігається лише у незначній частки засуджених за шкалами «Локус контролю-Я» та «Усвідомленість життя».

Аналіз показників смисложиттєвих орієнтацій здобувачів П(ПТ)О за шкалами тесту Д.О. Леонтєва свідчить, що найбільші їх показники спостерігаються у осіб молодого віку (80,3 за сумарною шкалою «Усвідомленість життя»). Деяко менші показники характерні для осіб середнього віку (61,9). Найменші показники характерні для осіб похилого віку (36,0). Тобто, смисложиттєві орієнтації здобувачів П(ПТ)О ЕГ в значній мірі залежать від їх віку, і ця залежність зворотно пропорційна.

Результати аналізу середніх показників смисложиттєвих орієнтацій здобувачів П(ПТ)О з різним освітнім рівнем за шкалами тесту Д.О. Леонтєва свідчать про незначну їх різницю у різних груп: у осіб з середньою технічною освітою – 59,0 за сумарною шкалою «Усвідомленість життя», з середньою спеціальною освітою – 57,5; з неповною середньою освітою – 62,6.

Результати аналізу середніх показників смисложиттєвих орієнтацій здобувачів П(ПТ)О з різним сімейним станом за шкалами тесту Д.О. Леонтєва свідчать про значну їх різницю у різних груп. Найбільші показники постерігаються у неодружених осіб (77,6 за сумарною шкалою «Усвідомленість життя»); деяко менші – у одружених (65,6), найменші – у розлучених (54,5). На наш погляд, більшість неодружених здобувачів П(ПТ)О молодого віку, тому більш оптимістично налаштовані, тоді як більшість розлучених – похилого віку, тому налаштовані більш песимістично.

Тобто, смисложиттєві орієнтації здобувачів П(ПТ)О не залежать від їх освітнього рівня, але достовірно залежать від віку та сімейного стану:

найбільші їх показники – у неодружених осіб молодого віку, дещо менші – у осіб одружених осіб середнього віку, найменші – у розлучених осіб похилого віку.

Результати аналізу середніх показників смисложиттєвих орієнтацій здобувачів П(ПТ)О за шкалами тесту Д.О. Леонтьєва свідчать про відсутність істотних відмінностей між ними у осіб із загальною (60,0 за сумарною шкалою «Усвідомленість життя») та професійною ідентичністю (61,8), тоді як у осіб із сімейною ідентичністю вони значно менші (44,8). На наш погляд, найбільші показники смисложиттєвих орієнтацій здобувачів П(ПТ)О обумовлені тим, що для них важливі не лише матеріальні цінності (високий рівень життя), але й професійні (професійне зростання). Тобто, смисложиттєві орієнтації осіб ЕГ не залежать від їх соціальної ідентифікації.

З метою встановлення тісноти зв'язку між віком та смисложиттєвими орієнтаціями здобувачів П(ПТ)О був проведений кореляційний аналіз за допомогою коефіцієнту кореляції Пірсона, результати якого свідчать про наявність міцних значущих зв'язків між усіма показниками.

Вік здобувачів П(ПТ)О тісно пов'язаний з показниками їх смисложиттєвих орієнтацій за усіма шкалами. Зворотній зв'язок віку та показників усіх шкал їх смисложиттєвих орієнтацій свідчить про те, що у молодих осіб показники смисложиттєвих орієнтацій вищі, ніж у осіб зрілого віку. Значення показників смисложиттєвих орієнтацій здобувачів П(ПТ)О ЕГ за шкалою «Цілі в житті» має прямий зв'язок з показниками за іншими шкалами, що свідчить про те, що у осіб з визначеними цілями у житті інші показники смисложиттєвих орієнтацій вищі, ніж у осіб з невизначеними у житті цілями, і навпаки.

Значення показників смисложиттєвих орієнтацій здобувачів П(ПТ)О за шкалою «Процес життя» має прямий зв'язок з показниками за іншими шкалами (крім «Цілі в житті»), що свідчить про те, що у осіб, які в цілому задоволені самореалізацією, оцінюють пройдене життя як продуктивне та змістовне, інші показники смисложиттєвих орієнтацій вищі, ніж у осіб, які в цілому незадоволені самореалізацією, оцінюють пройдене життя як непродуктивне та незмістовне, і навпаки.

Значення показників смисложиттєвих орієнтацій здобувачів П(ПТ)О за шкалою «Результат життя» має прямий зв'язок з показниками за іншими шкалами («Локус контролю-Я», «Локус контролю-життя» та «Усвідомленість життя»), що свідчить про те, що у осіб, які оцінюють пройдене життя як результативне, інші показники смисложиттєвих орієнтацій вищі, ніж у осіб, які оцінюють пройдене життя як нерезультативне, і навпаки.

Значення показників смисложиттєвих орієнтацій здобувачів П(ПТ)О за шкалою «Локус контролю-Я» має прямий зв'язок з показниками за іншими шкалами («Локус контролю-життя» та «Усвідомленість життя»), що свідчить про те, що у осіб, які вважать, що мають свободу вибору, інші показники смисложиттєвих орієнтацій вищі, ніж у осіб, які вважають, що свободи вибору не мають, і навпаки.

Значення показників смисложиттєвих орієнтацій здобувачів П(ПТ)О за

шкалою «Локус контролю-життя» має прямий зв'язок з показниками за сумарною шкалою «Усвідомленість життя», що свідчить про те, що у осіб, які вважають, що вони впливають на власне життя, усвідомленість життя вища, ніж у осіб, які вважають, що на власне життя не впливають, і навпаки.

Таким чином, у здобувачів П(ПТ)О вік та показники смисложиттєвих орієнтацій за усіма шкалами мають тісний зв'язок між собою: вік та смисложиттєві орієнтації – зворотній, усі смисложиттєві орієнтації між собою – прямий.

З метою класифікації смисложиттєвих орієнтацій здобувачів П(ПТ)О проводився кластерний аналіз методом міжгрупових зв'язків із застосуванням інтервальної міри «квадрат відстані Евкліда», що дозволяє поділити їх на 4 кластери: «Низький рівень» (50,9% осіб ЕГ, показники за сумарною шкалою «Усвідомленість життя» - 57,3), «Рівень нижче середнього» (20,8% та 59,5), «Рівень вище середнього» (18,9% та 61,8 відповідно), «Високий рівень» (9,4% та 63,6).

Переважає більшість здобувачів П(ПТ)О кластеру «Низький рівень» мають середній вік (57,7%), розлучені (69,5%), загальну ідентичність (69,2%). Переважає більшість осіб кластеру «Рівень нижче середнього» розлучені (83,3%), із загальною ідентичністю (66,7%), знана частка осіб похилого віку (33,3%). На наш погляд, саме ця частка осіб похилого віку обумовлює нижчий рівень їх смисложиттєвих орієнтацій.

Переважає більшість здобувачів П(ПТ)О кластеру «Рівень вище середнього» також мають середній вік (50,0%), розлучені (70,0%), загальну ідентичність (90,0%). Усі особи кластеру «Високий рівень» також мають середній вік (100,0%), розлучені (80,0%), але значна частка їх мають професійну ідентичність (40,0%). На наш погляд, саме ця частка осіб з професійною ідентичністю обумовлює найвищий рівень їх смисложиттєвих орієнтацій.

Тобто, основна різниця між кластерами полягає у віці та соціальній ідентичності здобувачів П(ПТ)О.

З метою зниження розмірності смисложиттєвих орієнтацій здобувачів П(ПТ)О проводився факторний аналіз методом головних компонент із застосуванням методу обертання «варімакс з нормалізацією Кайзера» та визначення міри вибіркової адекватності Кайзера-Меєра-Олкіна та критерію сферичності Бартлетта.

Графік власних значень факторів смисложиттєвих орієнтацій здобувачів П(ПТ)О свідчить про оптимальну їх кількість, яка дорівнює двом. Ці два фактори разом складають 90,83% загальної дисперсії (перший – 47,70%, другий – 43,13%). Міра вибіркової адекватності Кайзера-Меєра-Олкіна дорівнює 0,66, а значення критерію сферичності Бартлетта – 0,00, що свідчить про достатність такої кількості факторів.

Факторні навантаження за шкалами смисложиттєвих орієнтацій здобувачів П(ПТ)О свідчать, що фактору «Процес життя та локус контролю» відносяться більшість шкал: «Процес життя» (0,89), «Локус контролю-Я» (0,72), «Локус контролю-життя» (0,78) та «Усвідомленість життя» (0,73); до

фактору «Цілі та результативність життя»: «Цілі в житті» (0,89) та «Результативність життя» (0,79).

Тобто, усі шкали смисложиттєвих орієнтацій здобувачів П(ПТ)О можна об'єднати у два фактори: до фактору «Процес життя та локус контролю»: «Процес життя», «Локус контролю-Я», «Локус контролю-життя» та «Усвідомленість життя»; до фактору «Цілі та результативність життя»: «Цілі в житті» та «Результативність життя».

Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

1. Майже всі досліджувані здобувачів П(ПТ)О мають низький рівень смисложиттєвих орієнтацій за більшістю шкал, середній рівень спостерігається лише у незначної частки їх за шкалами «Локус контролю-Я» та «Усвідомленість життя».

2. Смисложиттєві орієнтації здобувачів П(ПТ)О не залежать від їх освітнього рівня, але достовірно залежать від віку та сімейного стану. Вони не залежать від жодного з досліджуваних соціально-психологічних чинників.

3. Вік та показники смисложиттєвих орієнтацій здобувачів П(ПТ)О за усіма шкалами мають тісний зв'язок між собою.

4. Основна різниця між кластерами здобувачів П(ПТ)О полягає у їх ідентичності та віці.

5. Усі шкали смисложиттєвих орієнтацій здобувачів П(ПТ)О можна об'єднати у два фактори: «Процес життя та локус контролю», «Цілі та результативність життя».